

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

ТЕОРІЯ І ТЕХНОЛОГІЇ
ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
«МОВА І ЛІТЕРАТУРА»

КУРС ЛЕКЦІЙ

2-ге видання, доповнене

Укладач: Л. М. Роєнко

Умань ВПЦ «Візаві»
2019

УДК 378.016:811.161.2(075.8)

Т33

Рекомендовано до видання вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини як навчальний посібник (протокол № 14 від 28 травня 2019 р.)

Т33 Теорія і технології вивчення освітньої галузі «Мова і література» : курс лекцій / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. Л.М. Роєнко. – 2-ге вид. доп. – Умань : Візаві, 2019. – 172 с.

Навчально-методичний посібник містить теоретичні та практичні матеріали з проблем упровадження інноваційних технологій навчання на уроках мови та літературного читання в початковій школі.

Може використовуватись як навчально-методичний посібник студентами педагогічних ВНЗ, учителями початкової школи.

УДК 378.016:811.161.2(075.8)

© Роєнко Л.М., 2019.

ЗМІСТ

Вступ	5
Навчальні технології на уроках мови в початковій школі	6
Технологічність методики початкового навчання як чинник її модернізації.	6
Особливості організації процесу навчання, побудованого за технологічними принципами.....	10
Спектр навчальних технологій для навчання української мови та літературного читання у початковій школі	12
Технології раннього та інтенсивного навчання	15
Передумови раннього навчання грамоти.....	15
Характеристика технології раннього навчання за методикою М.Зайцева	16
Зміст технології М.Зайцева: шлях до читання через письмо.....	19
Особливості технології Г.Домана та навчання дітей читання.....	21
Нетрадиційні методики навчання читання	28
Особливості процесу читання.....	28
Система швидкочитання І. Т. Федоренка.....	31
Прийоми удосконалення швидкості читання В.М.Зайцева.	33
Удосконалення навички читання за І. Г. Пальченко	35
Методика швидко читання Б. В. Динги.....	37
Навчання динамічного читання.....	39
Удосконалення техніки читання за системою В.Б.Едігея ...	43
Технологія диференційованого навчання на уроках української мови	45
Диференціація як засіб здійснення індивідуального підходу до організації навчальної діяльності.....	45
Види диференціації та умови її реалізації	46
Особливості диференціації на уроках української мови.....	50
Диференціація завдань на уроці української мови	53
Ігрова технологія на уроках української мови та літературного читання	57
Мета і завдання ігрової технології у початковій школі.....	57

Класифікація педагогічних ігор та особливості їх проведення.....	60
Застосовування ігрових технологій на уроках мови та літературного читання.....	66
Технології інтерактивного навчання на уроках мови та літературного читання	77
Сутність інтерактивної технології навчання, її ефективність	77
Класифікація методів інтерактивного навчання.....	80
Структура інтерактивного уроку.....	81
Особливості упровадження технології інтерактивного навчання на уроках мови та літературного читання	87
Оцінювання діяльності учнів на інтерактивному уроці.....	108
Технології розвитку творчої особистості	113
Сутність ТРВЗ-технології і її завдання.....	113
Види творчих задач.....	116
Прийоми розвитку творчої особистості на уроках	121
Розвиток мовленнєвих творчих здібностей за Джанні Родарі	126
Розвитку творчої уяви за допомогою карт В.Проппа, Ф.Пассаторе.....	133
Технологія розвитку критичного мислення	135
Критичне мислення як вид розумової діяльності	135
Характеристики критичного мислення. Роль запитань у критичному мисленні	137
Планування уроку за технологією критичного мислення ...	143
Стратегії критичного мислення на різних етапах уроку	146
 Список рекомендованої літератури	 169

ВСТУП

Сучасне суспільство змінюється досить швидко, важко прогнозувати навіть найближче майбутнє. Тому неможливо передбачити, які знання можуть знадобитися дитині в її позашкільному житті, а які – ні. Сучасні діти приходять до школи з бажанням діяти, причому діяти успішно. Їм подобається на уроці не просто слухати, а й активно практикувати: ставити запитання, обговорювати проблеми, брати інтерв'ю, приймати рішення, придумувати, фантазувати. Якщо вчитель постійно організовує на своїх уроках таку діяльність, то навчання буде успішним, а здобути знання – якісними. Така організація педагогічної діяльності вимагає від учителя володіння новими методами роботи, впровадження нових технологій.

Перед учителем початкової школи першочерговим завданням має стати завдання не накопичення дитиною інформації, а розвиток мислення, вміння аналізувати ситуацію, планувати свої дії на кілька кроків вперед, адекватно оцінювати результати, самостійно набувати та переробляти інформацію, перетворюючи знання в інструмент пізнання інших видів діяльності, вміння конструктивно взаємодіяти з іншими.

Урізноманітнення методичного арсеналу вчителя технологіями особистісно орієнтованого навчання допоможе педагогу зробити урок цікавим, продуктивним та особистісно вагомим для вихованців.

На уроках української мови учні повинні засвоїти не лише певну суму лінгвістичних знань, а й навчитися активно послуговуватися мовою як засобом спілкування, самовираження особистості. Це завдання можна виконати лише тоді, коли учень стане активним учасником того, що відбувається на уроці, споживачем висловленої вчителем інформації. Тому інноваційні процеси, що охопили сучасну школу, торкаються насамперед уроку. Нові технології ведення уроку створюють сприятливі умови для розвитку творчості учнів, формування мовної особистості.

У зв'язку з цим перед професійною педагогічною освітою виникла необхідність підготовки майбутнього вчителя початкової школи до умілого використання навчальних технологій. Таке завдання ставить новий навчальний курс «Теорія і технології вивчення галузі «Мова і література».

Мета курсу – опанування майбутніми вчителями методикою застосування педагогічних технологій у процесі навчання мови та літературного читання.

У зміст курсу включено ті інноваційні технології, які мають добре розроблену науково-теоретичну основу і вже набули визнання серед учителів та дидактично й методично забезпечені.

НАВЧАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Технологічність методики початкового навчання як чинник її модернізації.

Особливості організації освітнього процесу, побудованого за технологічними принципами.

Спектр навчальних технологій для навчання української мови та літературного читання у початковій школі.

Технологічність методики початкового навчання як чинник її модернізації

На сучасному етапі розвитку мовної освіти значна роль відводиться технологічному підходу до організації освітнього процесу. Це зумовлено тим, що технологічний підхід сприяє цілеспрямованому синтезу методів навчання, відкриває нові можливості для методичної варіативності в організації особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу.

Особливо актуальною є реалізація можливостей технологічного підходу для вітчизняної освіти на сучасному етапі її розвитку, що характеризується впровадженням засад Болонської конвенції, адаптацією до Європейської зони вищої освіти, яка відзначається високим рівнем технологізації, використанням освітньо-технологічних інновацій, переходом до «суспільства знань».

Поняття технологічного підходу у сфері педагогічної теорії і практики (С. Бондар, С. Гончаренко, С. Пальчевський, О. Пехота, О. Пометун, О. Савченко, Г. Селевко, С. Сисоєва, П. Сікорський та інші) визначається як орієнтація навчально-виховного процесу на гарантований освітній продукт заданого зразка.

Технологічний підхід у контексті шкільної мовної освіти важливо розглядати з таких теоретичних позицій: технологічні дії в навчанні мови – це сукупність послідовних кроків від визначення цілей формування мовної особистості, попереднього проектування моделі навчально-виховного процесу з мови (навчальних ситуацій, уроків, позакласних заходів) до реалізації на практиці поставлених завдань, з подальшою оцінкою та аналізом досягнутих результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів; сучасні технології у сфері мовної освіти – навчальні системи, які відповідають найновішим досягненням дидактики, лінгвістики, теорії і практики навчання мови; вибір технології навчання залежить від мети, особливостей предметно-тематичного змісту навчальної діяльності учнів, рівня

індивідуального розвитку, пізнавально-комунікативного досвіду школярів, методичної майстерності вчителя.¹

Одним із пріоритетних завдань шкільної мовної освіти є модифікування загальнопедагогічних технологій в конкретні методичні моделі. Незважаючи на це, дуже часто в масовій практиці навчання мови переважає формальний, деякою мірою спрощений, підхід, недооцінюється роль рідної мови у формуванні духовної, гармонійно розвиненої мовної особистості, обмежено застосовуються нові технології навчання учнів.

Причини такої проблемної ситуації знаходимо в поясненні С. Бондар: «...у вчителя до цього часу існує психологічний бар'єр до нового, інноваційного. Цей бар'єр проявляється у його скутості, як у мисленні, так і в діях», а також дається взнаки недостатня поверхова обізнаність учителів з новими педагогічними технологіями, їх широкою різноманітністю.²

О. Рудницька зазначає, що: «... всі нововведення залишаються нереалізованими, якщо домінують інформативні методи навчання, якщо залишається незмінною педагогічна технологія, яка не спрямовується на розвиток особистісного досвіду суб'єктів освітнього процесу».³

Необхідність застосування технологічного підходу до мовної освіти на сучасному етапі розвитку вітчизняної школи зумовлюється суперечностями між:

- недостатніми розвивальними можливостями традиційної системи навчання і сучасною соціальною потребою у формуванні цілісної гармонійно розвиненої особистості;
- традиційною системою навчання, спрямованою на формування базових мовних, мовленнєвих знань, умінь, навичок, і об'єктивною потребою у застосуванні нового педагогічного досвіду, інноваційних технологій навчання, орієнтованих на розвиток духовної сфери, посилення комунікативного аспекту у формуванні мовної особистості;
- традиційною системою навчання мови, розвитку мовлення та інтенсивним розвитком інформаційних технологій;
- повільним темпом навчальної діяльності учнів середнього рівня і підвищеним інтересом до мови в обдарованих дітей,

¹ Кучерук О.А. Технологічний підхід до методів навчання мови. //vuzlib.com/content/view/406/84

² Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів // Біологія і хімія в школі. – 2003. – №2. – С. 8-9.

³ Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с

пізнавальною активністю учнів високого рівня;

- наявним рівнем навчальних досягнень учнів у сфері мовної освіти і об'єктивною потребою в постійному самовдосконаленні, самонавчанні, саморозвитку.

Учені визначають педагогічну технологію як цілісну педагогічну систему, складовими якої є цілі, зміст, методи і засоби, послідовність дій суб'єктів і об'єктів навчально-виховного процесу.

За рівнем застосування в педагогічному процесі технології поділяють на: загальнопедагогічні (застосовуються до всіх навчальних дисциплін); предметнометодичні (враховують специфіку вивчення окремого предмета); локальні або внутрішньопредметні (враховують специфіку певної теми чи проблеми, стосуються окремого виду діяльності на занятті) – модульно-локальні мезотехнології і мікротехнології.

Вибираючи педагогічну стратегію і тактику, важливо враховувати такі пріоритетні напрямки технологічного підходу до організації процесу навчання у мовно-літературній галузі:

- особистісно орієнтований (формування мовної особистості школяра як активного суб'єкта навчального процесу в різних видах мовленнєвої діяльності; для реалізації особистісно орієнтованого змісту навчання мови можна застосовувати різні технології, спрямовані на розвиток лінгвістичного світогляду, зв'язного мовлення й духовного начала підростаючого покоління);

- системно-змістовий (розгляд мови як цілісної системи з урахуванням мовних і екстралінгвальних чинників, що впливають на функціонування мовних одиниць; при цьому особлива роль відводиться когнітивним методам, структурному аналізу слів, словосполучень, речень, тексту);

- філологічний (міждисциплінарний, пов'язаний з мовознавством і літературознавством; для реалізації цього напрямку показовими є інтегровані технології розвитку мовлення учнів);

- культурологічний (поетапне розширення соціокультурних і лінгвокультурологічних знань шляхом орієнтації навчальних технологій на загальнолюдські і національні цінності, використання системи методів, спрямованих на пізнання й розуміння навколишньої картини світу через призму культурологічних понять – духовність, естетичний смак, етичні норми, моральні цінності, культура мовлення тощо);

- комунікативно-діяльнісний (моделювання на заняттях з мови життєвих і уявних соціально-комунікативних ситуацій, які

стимулюють спілкування; використання контекстуально-інтерпретаційного аналізу тексту, аналізу монологічного, діалогічного мовлення; домінування діалогічних методів навчання);

– продуктивний (застосування різних комбінацій поєднання методів – алгоритмічних, евристичних, креативних тощо);

– залучення учня до активної самотійної пізнавальної діяльності, спрямованої на створення навчального продукту з подальшою рефлексією й осмисленням навчальної діяльності).

Зміст мовної освіти у школі має відповідати позитивному запланованому результату й розкриватися у процесі виконання послідовних взаємопов'язаних технологічних дій, спрямованих на формування комунікативної компетентності школярів. Лише за таких умов навчання буде якісним і продуктивним. У зв'язку з цим технологічний підхід до методів організації навчання мовно-літературної галузі передбачає логічну послідовність взаємопов'язаних етапів:

1) чітке формулювання навчальних, розвивальних і виховних цілей, конкретизація їх з урахуванням специфіки теми, мовної, мовленнєвої, соціокультурної й діяльнісної змістових ліній і запланованого результату;

2) визначення, з одного боку, індивідуальних особливостей учнів, рівня їхніх мовних, мовленнєвих знань, умінь, пізнавального досвіду, а з іншого – лінгводидактичних умов і низки ефективних навчальних дій, методів, орієнтованих на практичне досягнення запланованого результату;

3) добір тематичного дидактичного матеріалу, проектування відповідно до заздалегідь визначених цілей організаційної моделі заняття з мови та літературного читання – оптимальних форм, методів, навчальних технологій;

4) покрокова реалізація поставлених цілей, спрямування процесу формування мовної особистості на досягнення позитивних результатів;

5) оцінювання поточних результатів, корегування системи форм, методів і засобів навчання мови та літературного читання з огляду на показники виконання поставлених завдань;

6) підсумкова оцінка й аналіз кінцевих результатів навчання та способів їх досягнення.

Складові процесу мовної освіти в школі мають забезпечити розвиток не тільки зовнішніх показників рівня мовних, мовленнєвих умінь та інших навчальних здобутків учнів, а й внутрішніх

пізнавальних потреб, особистісних утворень, ціннісних орієнтацій шляхом ефективного використання доступних методів, перспективних технологій навчання, спрямованих на включення учня в активну навчально-пізнавальну діяльність з метою досягнення заданого кінцевого результату.

Методи навчання мови здійснюють дидактичний вплив не поодинокі, а сукупно; вони тісно взаємопов'язані, часто взаємопроникають один в інший, у результаті чого можуть скласти цілісне процесуальне новоутворення – технологію, спрямовану на формування компетентної мовної особистості. У межах конкретної навчальної технології система методів набуває якісно нового змісту. Отже, функціональна система методів навчання рідної мови – це практична лінгводидактична технологія, тобто технологія навчання мови, що ґрунтується на сукупності методів, форм, засобів, які в конкретних навчальних умовах дозволяють педагогу, ураховуючи індивідуальні потреби учнів, забезпечити, з одного боку, суспільні потреби в національно свідомій, духовно багатій, комунікативній мовній особистості, а з іншого – актуальний рівень власне предметної підготовки школярів.

Упровадження інноваційних педагогічних технологій підвищує кваліфікаційний рівень учителя, змушує відходити від стереотипів при викладанні дисциплін.